

EDITORIÁL

Dvacáté první číslo *Sešitu*, které držíte v rukou, se svou koncepcí poněkud liší od několika předchozích ročníků. Zatímco v posledních letech byl obsah jednotlivých čísel utvářen *ad hoc*, na základě příspěvků došlých do redakce, či v návaznosti na aktuálně probíhající sympozia a konference, v tomto případě jsme dopředu stanovili ústřední téma. Do budoucna plánujeme v koncepci jednotlivých ročníků střídat netematická, volně sestavená čísla s čísly tematickými, zaměřenými na specifický problém či oblast současné kultury.

Jak naznačuje ohlášený název tématu, „Spekulace a umění“, toto číslo *Sešitu* se věnuje estetickým a umělecko-kritickým implikacím tzv. „spekulativního obratu“, který se začal prosazovat na konci první dekády tohoto století jako nový trend v kontinentální filosofii, a v posledních letech získal širokou odezvu také ve světě umění. Společným rysem rozmanitých myšlenkových směrů zastupujících zmíněný obrat, ať už se jedná o spekulativní realismus, objektivě orientovanou ontologii, nový materialismus či akceleracionismus, je snaha vystoupit ze stínu kritické tradice, sahající od Kanta až po poststrukturalismus – tedy vymezení se vůči právě té linii západního myšlení, ze které vzešla teoretická východiska moderního a současného umění. Jakákoliv snaha vtěsnat umění a estetiku do pojmového rámce spekulativního obratu proto vyžaduje zásadní přehodnocení jejich ústředních termínů a praktik. Takové snahy přitom nejsou dnes nijak výjimečné – můžeme dokonce hovořit o intenzivní konvergenci mezi současným uměním a spekulativní filosofií. Umělecké instituce poskytují zázemí sympoziím a konferencím tohoto směru (např. klíčové kolokvium *Speculative Realism* [2007] se konalo na půdě umělecké školy Goldsmiths) a významná periodika současného umění mu věnují tematická čísla

(*Texte zur Kunst, e-flux*). Myšlenky a témata spekulativních realistů, nových materialistů či akcelerationistů inspirují uvažování umělců a kurátorů (můžeme zmínit sérii výstav, připravených kurátorkou Susanne Pfeffer pro kasselské Fridericianum v letech 2014–2015, či devátý ročník berlínského bienále, při jehož teoretickém rámování se umělecký kolektiv DIS opíral o úvahy Armena Avanessian a Suhaila Malika). Na své straně i představitelé tohoto ideového trendu překračují hranice domovských hájemství ontologie, epistemologie, politické teorie či ekologie, a vstupují na nejistou půdu teorie umění a estetiky (viz např. tematické číslo „Aesthetics in the 21. Century“ časopisu *Speculations*, 2014, č. 5, nebo výbor Christoph COX – Jenny JASKEY – Suhail MALIK [eds.], *Realism Materialism Art*, New York: Center for Curatorial Studies, Bard College 2015).

Odezva spekulativního obratu v českém prostředí měla doposud podobu spíše letmé inspirace, tušené v pozadí výstavních koncepcí a jednotlivých uměleckých projektů. Na půdě teorie jsme se zatím pohybovali v rovině zprostředkování základní orientace. Tuto osvětovou činnost reprezentuje zejména rozsáhlé (kurátorské, publikační, organizační a pedagogické) působení Václava Janoščíka, doplněné pár překlady a publicistickými texty, jež se objevily na stránkách časopisu A2 a na různých internetových platformách. Studie, které tvoří kostru tohoto čísla *Sešitu*, jsou tak prvními odbornými publikacemi v českém jazyce, jež se neomezují pouze na základní vhled do spekulativního obratu, nýbrž původním a kritickým způsobem rozvíjejí jeho podněty.

V úvodním textu tohoto čísla se Václav Janoščík za pomoci metafory „mapy a území“, kterou přebírá ze stejnojmenného románu Michela Houellebecqua, vyjadřuje k ústřednímu bodu spekulativního obratu, totiž ke znovunastolení požadavku vystoupení našeho poznání směrem k „velkému vnějšku“, ležícímu za hranicemi korelace myšlení a objektu. Kromě expozice a následné podrobné kritiky filosofie Quentina Meillassoux studie nabízí perspektivu překročení antiteze spekulativního realismu a poststrukturalismu, a zároveň reprezentuje plodné vzájemné obohacování mezi teorií a krásnou literaturou.

Autor následujícího příspěvku, Tomáš Hříbek, si podobně jako Janoščík vytyčil coby jeden z cílů seznámit čtenářky a čtenáře se základními problémy, pojmy a koncepcemi spekulativního realismu. Paralelně ovšem nabízí kritickou interpretaci těchto pozic, založenou

na jejich konfrontaci s verzemi realismu a materialismu, které se ve dvacátém století objevily na poli analytické filosofie. Hříbek se dále detailněji zaměřuje na objektově orientovanou filosofii Grahama Harmana a podrobuje kritice jak její ontologická východiska, tak i důsledky pro estetiku, spojené se snahou rehabilitovat greenbergovský formalismus.

Studie Martina Kaplického rozšiřuje naše povědomí o spleťtém vztahu spekulativního realismu k předchozí filosofické tradici, když srovnává Harmanovo myšlení s odkazem Alfreda North Whiteheada, k jehož vlivu se spekulativní realismus také hlásí. Kaplický nejprve uvádí metodu Whiteheadovy procesuální filosofie, jež má podle Harmana představovat formu překonání „korelacionismu“ (tedy teze o nemožnosti myslet myšlení a bytí nezávisle na jejich vzájemné korelaci), a vypichuje její podobnosti a rozdíly vůči objektově orientovanému přístupu. Následně jsme podrobněji seznámeni s rolí, kterou v obou systémech hraje estetika: ukazuje se, že jak Whitehead, tak i Harman – byť z odlišných důvodů – chápou estetiku jako „první filosofii“.

Lukáš Likavčan obohacuje reflexi místa estetiky v myšlenkovém rámci spekulativního realismu o další důležitou vrstvu, totiž o problematiku vykročení za hranice antropocentrismu, již na jedné straně otevírá ekologická krize a na druhé straně rozvoj umělé inteligence. Ústřední roli v Likavčanově analýze hraje pojem „xenoracionality“, který označuje člověku cizí způsoby vzájemného spojování jednotlivých entit do asambláží. „Nelidská krása“, již mohou vykazovat výkony umělé inteligence nebo procesy planetárního ekosystému, nám poskytuje možnost se s xenoracionalitou setkat aspoň nepřímo, a to v estetické zkušenosti.

Čtyři původní studie jsou doplněny překladem textu jednoho z nejviditelnějších proponentů spekulativního realismu na poli umělecké kritiky, Suhaila Malika. Jeho rok starý článek pojmenovává ústřední antinomii mezi současným uměním a spekulativním obratem ve filosofii: zatímco hlavní motivací spekulativních realistů je vymanit se z okovů korelacionismu, současné umění je skrz naskrz korelacionistické. Příčinou je podle Malika ústřední postavení estetické zkušenosti, kterou v návaznosti na definici filosofky Juliane Rebentisch chápe jako proces vzájemné transformace subjektu a objektu. Vzít filosofický realismus vážně znamená podle Malika požadovat, abychom opustili současné

umění ve prospěch umění jiného typu, postaveného na strohé racionalitě a indiferentního vůči estetické zkušenosti.

K tematickému bloku patří také jedna ze dvou recenzí uzavírajících toto číslo. Tereza Stejskalová se v ní kriticky vypořádává se zatím jedinou knižní instancí spekulativního obratu v českém jazyce: s antologií *Objekt*, kterou Václav Janoščík vydal v minulém roce u příležitosti konání stejnojmenné výstavy, již kurátorsky připravil pro pražskou galerii Kvalitář. Jak autorka uvádí, nejviditelnější proponenti spekulativního realismu „jsou většinou bílí muži“. Žel, zdá se, že tento trend se přenáší i do českého prostředí. Její recenze je tak mimo jiné alespoň částečnou kompenzací tohoto neutěšeného stavu.

V poslední recenzi tohoto čísla se kunsthistorička Milena Bartlová věnuje knize, v níž jiný historik umění (ale také literární teoretik) Josef Vojvodík ve spolupráci s Marií Langerovou přibližuje osud a dílo dvou poněkud pozapomenutých postav českých dějin umění: Růženy Vackové a Pavla Kropáčka. Bartlová se snaží poodhalit ideová východiska v pozadí Vojvodíkova projektu, a tak přidává k recenzované publikaci další vrstvu interpretace otázky „patického“ provázání vědecké aktivity s existenciální situací badatele.

Václav Magid, Jakub Stejskal